

O PROSVEĆENOSTI I UKUSU*

Nacrt istraživačke teme

Apstrakt: U ovom radu autor je izložio nekoliko pretpostavki, te mogući kontekst za ispitivanje veze između pojmova prosvetćenost i ukus. Prihvaćeno je Kantovo određenje prosvetćenosti, a s naročitim naglaskom na sferu religioznosti. Na osnovu takvog kriterijuma, može se uočiti da je u igri jedna vrlo snažna i uticajna verska struja – i to iz crkvenih krugova u najužem smislu – koja poriče sistematski i istorijski značaj dela Dositeja Obradovića, svojevremeno protagoniste evropske prosvetćenosti. Takvo prevrednovanje prihvatio je i veći deo mlađe generacije insistirajući prevashodno na Svetosavskom Predanju. S promenom pogleda na svet, nesumnjivo je da se menjaju i ukusi. Izloženo je i shvatanje o ukusu škotskog filozofa Dejvida Hjuma, zatočnika dispozicionalne estetike. Kao jedna od umetnosti, muzika bi mogla biti egemplarna za procenjivanje stanja prosvetćenosti u nekom društvu.

Ključne reči: *Prosvetćenost, religija, ukus, muzika, Kant, Hjum.*

1. Kantovo određenje prosvetćenosti¹ *filozofsko* je u prvom redu: *Imaj hrabrosti da se služiš sopstvenim razumom!* U toj naoko jednostavnoj rečenici krije se sva pregnantnost, njen puni smisao: čini se da važi za svekolika vremena. Mada je možda bolje izraz precizirati pa reći da je reč o (zapadno)evropskoj civilizaciji – i pre doba Prosvetćenosti bilo je prosvetitelja, to će reći mislilaca koji su se služili na javan način vlastitim razumom. Međutim, u *istorijskom* smislu, izvorno, bilo je to doba XVIII veka, a nacije zakasnelog razvoja taj fenomen poznaju tek od početka devetnaestog veka i dalje. Pa tako i srpski narod.

---

* Ovaj je nacrt rezultat rada na projektu „Prosvetćenost u evropskom, regionalnom i nacionalnom kontekstu: istorija i savremenost“, br. 149029, koji finansira Ministarstvo nauke Republike Srbije.

¹ I. Kant, „Odgovor na pitanje: Šta je prosvetćenost?“, u: *Um i sloboda: spisi iz filozofije istorije, prava i države*, prevela Dušica Guteša, izbor, redakcija prevoda i predgovor Danilo Basta, Ideje, Beograd, 1974, str. 41-48. Svi citati su prema Internet izdanju <http://www.republika.co.yu/336-337/30.html>.

2. Analitički precizan i, istovremeno, razgranati Kantov pojam *samoskrivljena nezrelost* ima, takođe, u vidu i nezrelost po sebi. Poteškoća nastaje sa onima kod kojih „uzrok ne leži u nedostatku razuma, nego u pomanjkanju odlučnosti i hrabrosti da se njime služi bez tuđeg rukovođenja“. Uočavamo da postoji, dakle, i *psihološka* dimenzija fenomena prosvেćenosti: strah da se upotrebljava vlastiti um bez tuđeg rukovođenja.

3. „Nezrelost je nemoć da se svoj razum upotrebljava bez vođstva nekog drugog“ – kaže Kant. A Karl Marks bi mogao dodati: puna zrelost stiće se tek pomoću *ekonomskih* pretpostavki. U Srbiji danas nije retkost da roditelji do groba ekonomski pomažu svoju decu čak do njihovih poznih godina. Takvim ponašanjem čine zapravo medvedu uslugu potomstvu, svakako nehotično. Po pravilu, trajno bivaju nezreli mada je namera bila sasvim drugačija.

4. *Prosvеćenost, sloboda, napredak* – sva tri pojma su u Kanta međusobno neraskidivo povezana, naročito sloboda: „i sveštenik u javnoj upotrebi svoga uma, zasluđuje neograničenu slobodu“, tj. u onim situacijama kada ne izvršava tuđi nalog u svojoj verskoj službi. S druge strane, „naročito je nedopustivo ujediniti se u kruto religijsko uređenje u koje zvanično niko ne bi smeo da posumnja“, pa tako poništiti jedno razdoblje, čineći štetu čak i potomstvu; jer je zaustavljeno „napredovanje čovečanstva ka poboljšavanju“. *Sveta prava čovečanstva* – kako kaže Kant – povređena su i nogama pogažena još više za potomstvo.

5. Glavna okosnica rasprave koju vodi Kant u svom spisu „Odgovor na pitanje: Šta je prosvеćenost“ svakako je religija ili Crkva. Njegovi veoma suptilni argumenti, u koji je uključena i Država odnosno svetovni vladar ili monarh, kazuju da je u verskim stvarima ponajbolje upotrebljavati svoj razum, a *bez vođstva drugog*. I zaključuje: *od toga smo još vrlo daleko*.

6. Takva konstatacija bi mogla da važi i za Srbiju danas. I veoma emancipovani bogoslovi¹ ipak robuju Svetosavskom Predanju, a po Kantovom kriterijumu. Negda je i negde postavljeno Predanje, a na nama je da ga slepo sledimo, vo vjeki vjekovah. Sumnja kao pojam je načelno izbrisana iz rečnika Svetosavlja?

---

¹ U tom smislu što se, kada pišu tekst, drže strogo zapadnjačkih manira, a to će reći da, u osnovi, *racionalnim* argumentima pokušavaju da izraze ono što prevazi-lazi razum.

7. Suveren je prosvećen ako podanicima „u religioznim stvarima ne propisuje ništa, već im u tome ostavlja punu slobodu“, kaže Kant. Drugim rečima, on oslobađa ljudski rod od nezrelosti, a dopušta svakome da se „u svemu što je stvar savesti služi svojim vlastitim umom“.

8. Sveštenik kao *službeno lice* i kao *naučenjak*. U prvoj ulozi, trebalo bi da može korektno slediti pravila Crkve ukoliko nema otvorenih poteškoća sa grižom savesti; a u drugoj, pak, ima punu slobodu da javno izloži svoje dileme na ispitivanje. Uz gorak okus, ali i pravedno, Kant zaključuje: *verska nezrelost je ne samo najštetnija, nego i najnečasnija među svima*. Iz ovoga, dakako, ne treba zaključiti da je slavni nemački mislilac rezolutno protiv Svevišnjeg. Njegovi su argumenti kudikamo delikatniji, i daleko su od proste ateističke dogme. I vera ima svojih argumenata, ali drugačijih od onih kojim operiše domen znanja. I monaštvo sa postom, uz neophodne molitve, ima svojih dubokih razloga. Ali bi se ipak trebalo držati neke ravnoteže: jer, šta bi se desilo ako bi svet listom otišao u manastirske redove? Vrlo je to složeno pitanje – i moralno, i egzistencijalno.

9. Aktuelna polemika oko Dositeja Obradovića može se тумачiti kao revanš Crkve u odnosu na njegova shvatanja. A nije učinio ništa drugo nego samo preneo *jedno od* evropskih gledišta o prosvećenosti, malčice zakasnelo doduše. No, bolje ikad nego nikad. Znatan deo savremenog mladog pokolenja, izvan svake sumnje veoma uticajan, sledi jedino ono na šta se Crkva odlučila. Preciznije, u pitanju je verovatno najuticajnija struja unutar SPC.

10. „Nije, dakle, slučajno Dositej porekao i odbacio monaštvo, čuda, mošti, ikone. Iza svega pak toga skriva se u stvari poricanje samog ovaploćenja Boga Logosa i potrebe tog ovaploćenja. Jer jestestvo onakvo kakvo je i čovekov razum onakav kakav je, dovoljni su, po Dositeju, sami sebi. Eto to i jeste centralna tačka na kojoj se razilaze Dositej Obradović i Svetosavsko predanje i po čemu je prosvećenost Dositejeva u svom unutarnjem nukleumu sasvim nešto drugo od evanđelske hrišćanske Prosvećenosti...“² Vododelnica između dva shvatanja: Svetosavsko Predanje kao neprikosnoveni autoritet naspram evropske prosvećenosti Dositejeve. U toj studiji se

---

² Mitropolit A. Radović, „Svetosavsko prosvetno predanje i prosvećenost Dositeja Obradovića“. Svi citati su prema službenom elektronskom izdanju http://www.mitropolija.cg.yu/dvavoda/knjige/m-amfilohije-prosvetno_predanje_1.html

poletno zaključuje: „... iz dana u dan postaje sve jasnije, da temelj naše budućnosti niti može niti sme biti Dositej, nego Sveti Sava i svetosavsko Predanje. I da je to Predanje u njegovoj sveobuhvatnosti jedini istinski kriterij i merilo svih zbivanja u našoj prošlosti i našoj sadašnjosti. Jer samo u njegovoj svetlosti je moguće pravilno osmisлити našu prošlost, stvaralački njome oblikovati našu sadašnjost i na osnovu svega toga utemeljiti i prozreti u našu budućnost.“ Ni manje, ni više.

11. Po mom uverenju, dovoljno je razloga za primenu Kantovog kriterijuma o *samoskrivljenoj nezrelosti* bar na jedno od tih stanovišta. Mitropolit je imao u vidu isključivo *unutarnje* značenje, potpuno prenebregavajući *spoljne*. Da je nekim slučajem opstala Jugoslavija, kako bi se onda mogla primeniti stroga načela Svetosavskog Predanja na ceo prostor, od Triglava do Đevđelije? Ili, još gore, Kosovski mit što Carstvo Nebesko obećava Narodu Nebeskom? Kako, pak, primeniti to isto načelo, Svetosavlje, na druge vere *unutar* Srbije? Najzad – i ne na poslednjem mestu – postoje trvenja, različite struje u okvirima jedne te iste Crkve: izbija li svom težinom u prvi plan *problem dijaloga*? Da li ona principijelno može prevazići tu, po pravilu, endemsku poteškoću? Ta bi struja, ako je dosledna, morala odbaciti i Kantovu ideju prosvetćenosti, kao i celokupno evropsko prosvetiteljstvo („grobni mrak i bezizlaz evropske civilizacije“).

12. A po intenciji ide se baš ka tome, u svoj svojoj radikalnosti: Jugoslavija jednako Svetosavsko Predanje; Srbija = Svetosavlje. Za druge vere, opet po intenciji, teško da bi moglo imati mesta. Istorijski, to je bio i osnovni razlog zašto je svojevremeno Crkva razdvojena od Države. Inače bi krvi bilo do kolena: tiranija olakotno upotrebljavanog pojma *Istina*, još olakotnijeg izraza *Svevišnji*. A svakodnevna upotreba najsvetije reči koja ovde inače nije izrečena – i kad treba, i kad ne treba – ide ka sunovratnoj inflaciji, pa sve do sočnih psovki. Zato kod *izvornih* ili *fundamentalnih* reč ekumenizam i nema neku prođu budući da raspolažu svojim *a priori* kriterijumima, imaju svoju Istinu u vidu izvornog Svetosavskog Predanja i Kosovskog mita.

13. Iz redova Crkve, za napad na Dositeja poslužila su i dva velika ovdašnja autoriteta: Petar Petrović Njegoš i Vuk Karadžić. Kao slovenskoga roda čedo, vladika Rade je nesumnjivo imao uzor

u Petru Velikom, koji je u Rusiju evropsko prosvetiteljstvo uterivao ognjem i mačem. Ali je vladika Rade bio isto tako pošten i kritičan: *Ja sam vladar među varvarima, a varvarin među vladarima.*³

14. Kako u tom okruženju stoji Svetosavlje? I to u striktno *istorijskom* smislu, ne dakle u poslovično romantičarskom zanosu na prošlost. Putevima prosvćenosti išao je, bez ikakve sumnje, i Mustafa Kemal Atatürk, ali u sasma drugačijem duhovnom miljeu. I teško da nema nekog iole sposobnijeg naroda bez prosvetitelja.

15. Da, pak, nije bilo Dositeja, Vuka i Njegoša pitanje je da li bismo stigli i do petrolejske lampe, a o *svetovnoj* pismenosti da se i ne govori. Lepo je svedočanstvo o tome dao Matija Nenadović u svojim *Memoarima*: pismeno čeljade je bilo vrlo velika retkost u delovima zemlje južno od Dunava i Save. Pod vlašću Habzburgovaca, Vojvodina je od osamnaestog veka bila već nešto drugo: tamo su postojale škole. A monaštvo je, pak, svagda imalo svoju kaligrafiju, istina sa veoma složenim pismom⁴, prema rečima merodavnih.⁵ Manastiri su vekovima bili bazične škole pismenosti. Drugih naprosto nije bilo.

16. U prethodnih petnaest tačaka ukratko sam izložio pretpostavke i mogući kontekst za temu o kojoj želim reći nešto više. Da li, naime, *ukus* kao kategorija pripada definiciji prosvćenosti – bar u istorijskom smislu? Ili ne? Ili je ukus kao kategorija možda neutralan? To bi trebalo ispitati u istraživanju. Meni se čini da takva veza postoji, najverovatnije ne neposredno. A i to zavisi od umetnosti do umetnosti. Neke su prijemčivije prosvćenosti, recimo muzika. Sja-jan primer daje nam Dejvid Hjum: škodske gajde naspram italijanske violine. Ili, bliže nama, seljački narodni instrument gusle u poređenju sa građanskim klavirom ili orguljama.

17. Šta je od toga dvoga univerzalnije? Šta bliže idealu prosvćenosti? Koji bi instrument mogla pre prihvatiti *prosvćena osoba*, i to ona sa *istančanijim ukusom*?

18. „Svi znamo onu priču o kondukteru autobusa i njegovom radio-aparatu“ – tako počinje ogled Sretena Marića „*De gustibus est*

---

³ Videti http://sr.wikipedia.org/sr-el/Пемап_II_Пемповућ_Безову

⁴ Krajem marta 2005. godine predstavljena su u Narodnoj biblioteci Srbije, po prvi put, dva nova elektronska pisma, prvenci: *Hilandarski ustav* i *Monah*. Njihova izrada je trajala gotovo dve godine, a na osnovu kaligrafskih rukopisa srpskoslovenskog pisma (12–15. vek).

⁵ Tipograf Zoran Kostić, autor fonta *Hilandarski Ustav*.

disputandum. O ukusu našeg i drugih vremena“.⁶ Mahom sve bitno rečeno je u tom ogledu što se ukusa tiče, i to na pregnantan način. Po-
menuo bih zaista znalačko opažanje o dadaističkom pokretu;⁷ svr-
stao se, zatim, u red onih što zastupaju izvesnu hijerarhiju vrednosti.
Odlučno je na *modernističkoj* strani već u naslovu eseja. Da je na
ovome svetu, ne verujem da bi menjao stav u aktuelnim (post)mod-
ernističkim rasprama. Ili, bolje, arhistarim, prepotopskim dispu-
tima: Platon naspram sofista, te Aristotel kao uspešni medijator.

19. „*De gustibus est disputandum*“ sav je u dijalogu: uz oštru,
iscrpnu i, u isti mah, blagonaklonu raspravu sa kondukerom; uz osla-
njanje na Kanta ali i otklon od njega, uz disput sa izvesnim američ-
kim estetičarom što do apsurdna relativizuje stvar... Na dvadeset i de-
vet stranica štampanog teksta, pomenuo je ili citirao čak 78 autora.⁸
Plus našeg seljaka.⁹ U čitanju se, međutim, ne oseća gomilanje ime-
na: ona se pojavljuju sasvim prirodno, i u funkciji su argumentacije.

20. Možda danas u Evropi koja ide ka ujedinjenju ima više
aristotelovaca nego ikad ranije, a uz višestruko isprepletanu hju-
movsko–kantovsku liniju u umetnosti i esteticici. Na nama je da osna-
žimo taj pravac u ovoj – otvoreno ću reći – muzički nedovoljno ra-
zvijenoj zemlji.

⁶ U zbirci ogleda *Proplanci eseja*, Nolit, Beograd, 1979, str. 39.

⁷ Pol Fajerabend, filozof (anti)nauke, inspirisan pokretom dadaizma između
ostalog, svoje stanovište je nazvano anahristička ili *Dada* teorija saznanja, sa osnov-
nim principom *anything goes*. Najveći deo postmodernizma može se sagledati u
svetlu duhovitog *Dada* sprdanja. Nihilizam je preteška, preozbiljna reč za njihov ek-
speriment. Sve konsekvence tog pokreta i njihov domašaj bojim se da još ne možemo
u potpunosti sagledati.

⁸ Za znatiželjnije, evo spiska, po redosledu pojavljivanja u tekstu, uz napome-
nu da je poneko citiran ili pomenut više puta, tj. na više stranica (obeleženo arapskim
brojem, u zagradi): Vivaldi (2), Mocart, Kafka, Dostojevski, Tolstoj, Frojd (2), De-
kart (2), Baumgartner, Valeri (3), Hegel (4), Fehner, Foht, Lao Ce, Huserl, Gutem-
berg, Servantes, Šekspir (6), Kant (6), Sent-Evrmon (2), Paskal (2), Ibrovac,
Branšvik, Kornej, Molijer, Didro, Volter, Niče (2), Olson, Pikon, Djukes, Sezan (5),
Kjerkgor, Malerica, Gete, Bon, Kutir, Velaskez (3), Direr, Pusen (2), Ingarden (2),
Mane, Goja (2), Van Gog (2), Grešem, Igo, Lamartin, Flober (2), Malarme, Rembo
(2), Vakenroder, Dišan (2), Lotreamon, Matje (2), Platon, Blejk, Helderlin (2), Ro-
zenkvist, Aukun, Kristeva, Ortega i Gaset, Švitters, Cara, Elijar, Rozenberg, Kle,
Volf, dela Frančeska, Pikaso, Lazar Trifunović, Mirko Kujačić, Rastko Petrović,
Kejsi, Vitgenštajn, Šlik, Frej, Eshil, Ticijan, Vijon.

⁹ U ovom kontekstu: „Umetnost nikad nije naivna, naš seljak još manje“ („*De
gustibus est disputandum*“, u: *Proplanci eseja*, Nolit, Beograd, 1979, str. 41). Bilo je
reči o tzv. *naivnoj umetnosti*.

21. U vezi s muzikom pojavljuje se naš kondukter, i ta rasprava – inače sjajno vođena – traje nekih četiri i po stranice teksta Marićevog eseja. Vivaldi i Mocart, svima pristupačna klasična muzika, naspram naše tzv. narodne muzike. Niko od putnika da izusti protest protiv izbora konduktera. Pa ni Marić: „Šta kondukter i oni ostali u autobusu misle o mom shvatanju te stvari, ne mogu znati, pošto se nikad nisam usudio da ga otvoreno pred njima iskažem.“¹⁰

22. Od merodavnih možemo čuti ocenu da pripadamo sredinama manje muzički razvijenim.¹¹ Polovinom devetnaestoga veka barok i klasika su već prošlost, nastupa vreme romantizma: List, Wagner, Brahms. Nova raskoš zvuka. „A u malom Beogradu“, piše ugledni pijanista Trbojević, „sa turskom posadom u tvrđavi, nepismeni, autokratski, ali na svoj način genijalni Knjaz jasno oseća da se država i nacija ne mogu više održavati, stvarati i napredovati samo junaštvom i ubojitim pokličima, i zato iz 'preka' dovodi umne ljude da poseju seme obrazovanja i kulture.“¹² Pa tako i veći broj dobro obrazovanih muzičara iz Češke. Što pre „iz opanaka uskočiti u lakovane cipele, iz volovskih kola u kočije, iz zakrpljenih gunjeva u elegantne redengote“¹³, umesno je slikovit Dušan Trbojević, inače profesor na muzičkim akademijama u Beogradu, Novom Sadu i Podgorici.

23. Zadatak je muzike da dosegne oblik, sadržaj i shvatanje prikladno salonsko–koncertnom nivou umesto postojećeg seosko–vašarsko–krčmarskog okružja. I ta borba traje, evo, bar sto i pedeset godina, a sa još uvek neizvesnim rezultatom. Orijent i Zapad: s jedne strane neprikosnoveno vladaju zurle, gočevi, gusle, narodska čemana i trube; s druge, nasušni naponi da se, kako-tako, savlada savremen instrument kakav je, recimo, klavir. Sve to ide uz razvoj građanske klase koja, prirodno, formira odgovarajući ukus.

24. Upamtimo dobro: počelo je od seljaka, paora i, uprkos mnoštvu gradova, uprkos vidnom napretku u prvih stotinak godina, uprkos muzičkim školama – stiglo se do toga da je već dugo na delu *getoizacija klasične muzike*.¹⁴ Bačena je na margine društva, a bez

¹⁰ „De gustibus est disputandum“, str. 39.

¹¹ Dušan Trbojević, *Razmišljanja o muzici*, Savez društava muzičkih i baletskih pedagoga Srbije, Beograd, 1992, str. 10.

¹² *Isto*, str. 17.

¹³ *Isto*, str. 18.

¹⁴ „Muzika je umetnost čekanja“, intervju Dušana Trbojevića dat listu *Glas javnosti*, 10. septembar 2005, Internet izdanje.

ikakve sistemske *muzičke politike*. Posle nedavnih ratova, može se zaključiti da je inače tanak sloj građanske klase ozbiljno urušen, jedva se još vidi, a da je seljački mentalitet iznova nadmoćno došao u prvi plan. Otuda i odgovarajuća muzika koja dominira na većini radio i TV stanica. Otuda i velika nužnost za novim prosvetljenjem.

25. U imaginarnom dijalogu sa konduktrom, Marić je imao na raspolaganju nekih osam grupa argumenata: (1) nemogućnost verbalnog diskurzivnog opštenja sa sagovornikom oko muzike; (2) argument iz problematičnosti vrednosti; (3) argument iz duševne ravnoteže; (4) argument protiv primitivnosti; (5) argument iz iskvarene civilizacije; (6) argument ispraznosti određene muzike; (7) argument autoriteta, tj. profesora; (8) *ad hominem* argument (*ispiranje mozga*).

26. Kako naglašava Marić, u estetici danas, *grosso modo*, postoje dve struje: subjektivistička i objektivistička. Protiv je subjektivističke relativističke estetike („Meni se to dopada“, bez obzira na estetsko svojstvo umetničkog dela). U objektivističkoj estetici vrednost korespondira delu, i u to je nepokolebljivo ubeđen. Međutim, kad je u pitanju teorija, Marić naglašava da je reč *objektivno* „vrlo problematična“.¹⁵ I tu se pozvao na autoritet Olsona.

27. Moguće je da je Dejvida Hjuma prenebregao jer on, po legendi, pripada taboru subjektivista. O *dispozicionalnoj estetici* tu nema ni reči. A Hjum je, uz Kanta, zastupao baš taj pravac. Treba videti sa koliko je pažnje napisan njegov rad *O merilu ukusa*. To je zaista remek-delo filozofske esejistike.

28. Ni kod Hjuma, dakako, ne vrede isto škotske gajde i italijanska violina iz vremena Arkandela Korelija ili Vivaldija. Slavni škotski filozof kaže: „Nikada nećete uveriti čoveka koji nije navikao na italijansku muziku, i nema uvo doraslo njenoj složenosti, da nekoj škotskoj melodiji ne treba dati prvenstvo. Štaviše, u prilog svom mišljenju nećete moći da se pozovete ni na kakav argument osim na sopstveni ukus: a vašem protivniku će njegov ukus uvek izgledati uverljiviji argument za suprotan zaključak.“¹⁶ To su argumenti za priprost svet, no Hjum ide dalje.

29. U pitanju su obrazovanje, običaji, predrasude, ćud, kao i narav koji dovode do ovakvih razlika. Veoma su, pak, retke osobe sa *istančanim ukusom*. Taj dragoceni soj bi mogao odgovarati filozof-

¹⁵ „De gustibus est disputandum“, str. 51.

¹⁶ Dejvid Hjum, *O merilu ukusa*, Dobra vest, Novi Sad, 1991, str. 97.

skom pojmu ukusa, a neki sociolozi idu šire, deskriptivnije, razuđe-
nije povezujući ga sa društvenim klasama.¹⁷ U tom kontekstu, depla-
sirana je upotreba normativnih izraza kakvi su šund ili kič.

30. Hjum nije imao baš prevelike sreće kod nekih istoričara
estetike. Optužen je – ni manje, ni više – za *krajnji estetski subjektivi-
vizam* (na osnovu rečenice: „Lepo nije osobina samih predmeta, po-
stoji jedino u umu koji ga gleda“).¹⁸ No, već u sledećem pasusu, zna-
meniti škotski filozof i estetičar upotrebljava izvanredne metafore
koje pobijaju estetski subjektivizam iz prethodnog pasusa. Slično
kao što je i Marić upotrebljavao argument Šekspira protiv jednog
američkog estetičara relativiste.¹⁹ Nema uravnilovke u umetnosti.
Ukoliko je dosledan, krajnji subjektivist bi morao prihvatiti i ovo
poređenje: neki krtičnjak visok je kao Tenerifa,²⁰ odnosno neko je-
zerce veliko kao okean.²¹ Jednaki po ugladenosti i talentu izvesni
Ogilbi i slavni Milton? Finese, međutim, postoje kako *unutar* mra-
vinjaka tako i u okviru kategorije Tenerife. Hjum divno gradi *argu-
ment ad absurdum*.

31. Dakle, u ukusima postoje jasne i očigledne *razlike*. Poneka
dolazi iz čiste prosvেćenosti. Po pravilu, one su veoma tanane,
štaviše nevidljive su priprostem oku i ukusu. Zato je dragocen pojam
istančanog ukusa.

32. Povest o ključu s kožnim remenom iz Servantesovog *Don
Kihota*, a koju priča Sančo, poslužila je Hjumu da na sjajan način
obrazloži ideju o istančanom ukusu. Naime, vitezov štitonoša kaže
da se razumeva u vino jer je to u njegovoj porodici nasledna osobina.
Dvojica njegovih rođaka bili su pozvani da daju mišljenje o buretu
vina, za koje se pretpostavljalo da je odlično, budući da je staro,

---

¹⁷ Pjer Burdije primerice.

¹⁸ Tako Vladislav Tatarkevjič, *Istorija šest pojmova*, Nolit, Beograd, 1980, str.
308. Da, postoji takva rečenica kod Hjuma u raspravi „Of the Standard of Taste“: *Be-
auty is no quality in things themselves: It exists merely in the mind which contempla-
tes them; and each mind perceives a different beauty*. Međutim, on je tu misao naveo
da bi polemisao sa njom. Uostalom, ceo poduži pasus, u kojem je i ova rečenica, pos-
većen je izlaganju problematičnog stanovišta. A poljski istoričar estetike je to
gledište pripisao upravo Hjumu! I tako obesmislio sav njegov veoma suptilni napor
da ustanovi *merilo Ukusa*.

¹⁹ „De gustibus est disputandum“, str. 51-52.

²⁰ Ostrvo u Atlantskom okeanu sa vulkanskom planinom visine 3715 metara.

²¹ *O merilu ukusa*, str. 52.

a i od dobre je vinove loze. Prvi iskuša vino, ali svoje mišljenje ne daje odmah. Posle izvesnog vremena, rečeno je: vino bi bilo sasvim dobro, ali se u njemu ipak oseća slab ukus kože. Drugi degustator pristupio je zadatku s istom revnošću. Našao je ovo: vino bi bilo dobro da nije osetio i ukus gvožđa. Urnebes smeha kod gomile onih sa plitkom, površnom pameću. Kad je bure konačno ispražnjeno, usledilo je veliko iznenađenje za lakoverni puk: *stari ključ privezan kožnim remenom* pronađen je na dnu. Ko je ovde bio u pravu?

33. Nešto slično se može reći i za muziku: i u njoj ima mnogo krtičnjaka, poput onih što ih pušta naš kondukter. Ali isto tako u muzici, kraljici umetnosti, ima i – Himalaja. Više Himalaja, više Alpa, više Avala... Ovi poslednji su, dakako, za odabrane, za one sa istančanijim i duhom, i ukusom. Namerno pojednostavljujem: izgleda da u Srbiji postoje bar dva velika muzička pola: jedan je *Sabor u Guči* – i sve ono što toj struji pripada; a drugi *Exit* u Novom Sadu – i sve ono što njemu pripada. A negde između, u rezervatima, egzistira *Bemus* kao metafora, kao mesto gde sviraju isključivo školovani muzičari. U rezervatu je takođe poneki *Jazz* festival, poneka avangardna struja... Gledano iz ugla muzičke umetnosti, manje-više, to bi bio vodostaj ovdašnje Prosvete.

34. Poteškoća Marićevog autobusa bila je očigledno u pomanjkanju kritične mase osobâ prefinjenoga ukusa. Jedno od pregnantnih određenja *dispozicionalne estetike* iz pera Hjumovog glasi: sve zavisi od „osobnog sklopa ili ustrojstva našeg duha, koje omogućava upravo ovakvim oblicima da deluju na upravo takav način (...). Izmenite ustrojstvo duha ili unutrašnjih organa, i osećaj se više ne javlja mada oblik ostaje isti.“²² *Oblik ostaje isti* – ključni argument protiv subjektivizma. *Osećaj se više ne javlja* – ključni argument protiv objektivizma.

35. Konduktera možemo shvatiti u bukvalnom smislu, sa njegovim standardnim socijalnim poreklom koje je, po pravilu, seljačko/radničko. I teško da će, bez (samo)obrazovanja, tipični iver odleteti dalje od tipične klade. Pa tako i sluša muziku prikladnu svome duhu i ukusu. A mogli bismo ga zamisliti i u sasvim drugačijem svetlu, u kojem je minuli rad na duhu očigledan: iver je, naime, daleko, sasvim daleko od klade, te uživa u radostima nezainteresovane kontemplacije umetničkog dela i visinama prosvete.

---

²² *Isto*, str. 98.

Dušan Bošković

ON ENLIGHTENMENT AND TASTE

Outline of a research topic

Summary

The author puts forward a set of assumptions and possible context for examining the connection between the concepts of *enlightenment* and *taste*. Kant's definition of enlightenment is accepted, with special emphasis on the sphere of religion. Applying this criterion, we may discern a powerful and influential religious current stemming from strictly speaking Church circles that denies the systematic and historical significance of the opus of Dositej Obradoviæ, who in his time was a protagonist of the European enlightenment. Such a revaluation has been accepted by the greater portion of the younger generation, which relies predominantly on the St. Sava Myth. With a change of worldview, undoubtedly, tastes change as well. The next section of the paper discusses the approach to taste of the Scottish philosopher David Hume, representative of dispositional aesthetic. Finally it is argued that music, as one of the arts, might be exemplary for appraising the condition of enlightenment in a society.

Key words: Enlightenment, religion, taste, music, Kant, Hume.